

Kam dál, Izraeli...?

Jiří Trávniček

Paweł Smoleński: Izrael se už nevznáší, přeložily Lucie Zakopalová a Michala Benešová, Dokořán a Jaroslava Jiskrová — Máj 2013

Byl to Mariusz Szczygieł, kdo u nás zpopularizoval nejenom sám sebe, ale návdavkem také jistý styl psaní; jím nám v mnohém objevil i nás samé (*Gottland* a *Udělej si ráj*). Současně však vzbudil jistou zvědavost, abychom se seznámili s fenoménem „polské školy reportáže“ z většiny blízkosti. Došlo na to v *Hostu* (5/2012), kde již zmíněný příslušník, propagátor a promotor této školy vyjmenoval její hlavní rysy: nejde jen o zachycování holých faktů, ale současně ani o jakési kráslicí zbeletrizování. Informace — ano, věcnost — jistě, leč to vše podáno tak, aby byl čtenář v co nejbezprostřednějším kontaktu s autorem: musí ho vtáhnout do své látky, učinit ho na ní účastným.

Daný styl psaní vyrostl v časech komunismu, kdy se o mnoha věcech nedalo psát přímo, takže se muselo hledat jakési „druhé dno“, neviditelný, a přesto přítomný kód dorozumění se čtenářem: obraz, metafora, alegorie, zkratka, náznak, odkaz, šifra. Byla to taková hra na „já vím, že ty víš“, respektive na „já vím, že ty víš, ale důležité je, aby ‚oni‘ nevěděli“. Nicméně doba spikleneckého pomrkávání skončila, takže by se zdálo, že psát texty s druhým dnem již nemá smysl. Což — uznejme — nemá. Navzdory tomu všemu však tato škola v sobě dokázala

najít novou vitalitu — překlopit se do nové doby, objevit způsob dorozumění se čtenářem. Řada velkých reportérů z dřívějších časů, jako jsou Melchior Wańkowicz, Ryszard Kapuściński či Hanna Krallová, má své důstojné pokračovatele. Čím a jak se toto dědictví podařilo přenést do nové doby? Dílčí odpověď budiž nalezena i v knize Pawła Smoleńskiego.

Odstíny a třecí plochy

Autor se vydává cestou toho, kdo chce zachytit co nejvíce odstínů současné izraelské reality. To je první silný rys jeho rukopisu. Silný o to více, že se nezabředlo do rozbředlosti. Druhý je nepopisovat tyto odstíny jen z toho, co o věci znám či co jsem schopen zahlédnout, ale obstarávat si je u obyvatel Izraele. Polský autor se velmi ochotně nechává vplétat v mikrohistorie různých lidí, vede s nimi řeči, naslouchá. Přitom — ký div — ty řeči nejsou nijak osobní, žádné pocity a soukromé historky, ale jsou to řeči politické. Privaturní přechází velmi rychle v politikum a to nejednou v metafyzikum. Ventilují se nahromaděné přetlaky a frustrace palestinských Arabů vůči Židům, v nichž jsou viděni okupanti a uzurpátoři, liberálních Židů vůči Židům ortodoxním, kteří věc Izraele neberou za svou a odmítají mimo jiné sloužit v armádě, dále zde dochází například na napětí mezi Židy sefardskými a Židy aškenázskými; ti první se cítí být těmi druhými odstrkování, přehlížení. Odkryto je napětí mezi kibucníky a extrémní pravici. Jednu z nejnovějších třecích ploch představují ruští přistěhovalci a dřívější usedlíci. Podle Josiho, jedné z postav, „Rusové přinesli do městečka víc neštěstí než dávné rány, které dopadly na hříšný izraelský lid“. Skoro to vypadá, jako by si autor dal za úkol jít po třecích ploškách, ba snad až udělat z nich něco jako jejich sumář. Nicméně i kdyby toto bylo nějak indoktrinováno zvnějšku (jako svého druhu metoda), Smoleński

vždy dokáže podezření z ideologického apriorismu rozpuštet v lučavce empirie: konkrétních pozorování. Daří se mu velmi účinně být současně nad věcí a uvnitř ní. Nad věcí, pokud jde o schopnost širokého vidění, uvnitř ní pak hlavně tím, jak si všechno ohmatává po svém. Jeho hrdinové jsou živí lidé, kteří mají své vlastní starosti, osobní historie, názory... a přesto jako by tím, jak mluví, vystupovali někam do výšin mýtu. Nebo je tomu naopak? Jako by to, že se s nimi autor mohl setkat, byla jen shoda příznivých okolností, neboť jejich pravé bydlíště je jinde. Mýtus, transcendentální nadsvětí, literatura. Jeho postavy stravuje posedlost snad až z rodu postav Fjodora Michajloviče Dostojevského či metafyzický neklid známý z próz Isaaka Bashevisa Singera, zejména z té části, jež se týká meziválečné Varšavy. Už polská kritika si všimla toho, že mluva některých Smoleńskiego hrdinů má blíže literatuře než reportáži, čímž se tyto postavy mají stávat i méně reálně důvěryhodnými. Nicméně: co je pravda textu a co pravda reality? A jsme koneckonců v držení představitele polské školy reportáže, kde se tato hranice problematizuje.

Konec vznášení, klesáme

Najdeme tu arabského obchodníka z Jeruzaléma, jehož nenávisť k Židům a západnímu světu jde tak daleko, že i jinde stažený pozorovatel Smoleński cítí potřebu opopovat. Je tu i podoba něčeho obdobného na opačné straně, tentokrát v rouše učeného profesora, který nazývá známého spisovatele Amose Oze palestinským přísluhovačem. Máme možnost seznámit se s psychologkou, jež zkoumá takzvaný jeruzalémský syndrom, tedy poruchu postihující zejména velmi citlivé lidi v kontaktu s tímto městem. Jsou tu také lidé, kteří se snaží o porozumění Izraelců a Palestinců, dále i ti, kdo jsou schopni kritického prozření do vlastních řad... a nechybějí ani střízliví političtí realisté, vyjadřující velmi často skepsi vůči změnám k lepšímu.

Ano, mnohost, mozaikovitost, skládání různého, zaslouchnutí mnohohlasu — to vše jde Smoleńskému náramně. Jeho knihou se však vine i cosi jakoby opačného: jedna silná — co vlastně? Tendence? Ne, to je příliš? Idea? To také ne. Jev? Ne, to je zase málo. Tedy něco, co

chce být sjednocující linií jeho reportáží, ale současně je to neustále nuceno rozbíjet se o realitu, která ne vždy je s to dodat tu nejpodpůrnější matérii. Je zde vidět, jak tu i řemeslně koncentrovaný reportér trochu bojuje s myslitelem. Jak ten druhý toho prvního pokouší a snaží se ho přesvědčit, že má jakoby na víc, že si tak trošku může filozoficky „zamajstrovat“. Kladem Smoleńskiego budiž, že takovýmto pokušením dokáže odolávat. A přesto se jeho kniha rozbíhavých poznání a mnoha dílčích osudů nakonec někde sbíhá. Řeka Izrael s mnoha přítoky všeho, co se zde autorovi podařilo, si našla svou deltu. Je jí poznání, že Izrael už jaksi ztratil patos svých zakladatelů (převážně levicových kibucníků). Sen a vize mnoha generací se totiž staly realitou, vznikl stát, který ukázal, že umí být velmi vitální a navenek sebevědomý. A ten

stát se nejenom dokázal ubránit před svými vnějšími nepřáteli, ale z pohledu mnoha Izraelců také postavil proti sobě jednotlivé obyvatele. Jak říká jedna postava: „Přijeli jste sem, abyste celému světu uká-

zali hádky v rodině. Aby měli všichni antisemiti zase jedinou radost, protože tentokrát ubližují Židi Židům.“ A co teď? Kde teď hledat další vize, když mnohé jsou *splněny*, a mnohé *zplaněny*... a když realita je stále tak nervní a neklidná. Možná právě zde, neboť Smoleńskiego kniha současně ukazuje, že Izraeli se asi nikdy nemohou přihodit „potiže rovin“, tedy časy, kdy bude všechno vyřešeno a bude možno generovat jen jednu velkou, bezkonfliktní harmonii, jakýsi Fukuyamův stav „konce dějin“.

Chceme-li to říct ještě z jiné strany: Smoleński ukazuje, že daleko produktivnější model dnešního psaní, včetně toho literárního, spočívá v kontaktu s realitou, konkrétně, ubíhavým empirickým detailem. Ve schopnosti dát této realitě co nejvěrohodnější průchod do textu. Tak, aby mluvila sama za sebe, a přesto ještě také trochu s přesahem. Jako zpráva a současně tak i jako šifra, jako klokotavý mnohohlas, a přesto i prorocká vize.

Paweł Smoleński vydal další knihu o Izraeli (*Binec. Izraelská abeceda*, 2012), je prý daleko tíživější a pesimističtější ohledně časů příštích. Věřme, že na jejím počestění se už pracuje. Tento autor nám věru má co říct.

Autor je bohemista a literární kritik.

Šťastné spojení literatury a skutečnosti v polské škole reportáže